

रेशीम संचालनालय महाराष्ट्र राज्य, नागपूर

प्रस्तावना :

महाराष्ट्र राज्य हे एक अपारंपारिक रेशीम उत्पादक राज्य आहे. महाराष्ट्र अपारंपारिक राज्यामध्ये रेशीम उत्पादनात प्रथम स्थानावर आणि २९ रेशीम उत्पादक राज्यांमध्ये १८ व्या स्थानावर आहे. "रेशीम शेती उद्योग" हा कृषीवर आधारित असून ग्रामीण भागातील लोकांकरिता रोजगाराची प्रचंड क्षमता या रेशीम उद्योगात आहे. ग्रामीण भागातील लोकांचे शहराकडे होणारे स्थलांतर थांबविणे या उद्योगामुळे शक्य आहे. समाजातील सर्व वर्गातील व वयोगटातील लोकांना रोजगाराची संधी देणारा हा एकमेव खात्रीचा रेशीम उद्योग आहे. उत्पन्नाची शाश्वती असणारा हा शेती उद्योग असून शेतकऱ्यांची आर्थिक ओढाताण थांबविण्याची क्षमता या शेती उद्योगात आहे. ग्रामीण भागाचा चेहरा मोहरा बदलविण्याचा वाव या रेशीम उद्योगात आहे. कमी भांडवलामध्ये जास्त मासिक उत्पन्न, ग्रामीण रोजगार क्षमता व हमखास बाजारपेठेची उपलब्धता अशी रेशीम शेती उद्योगाची खास वैशिष्ट्ये आहेत.

रेशीम उद्योगाचे महत्त्व विचारात घेता महाराष्ट्र शासनाने दिनांक १ सप्टेंबर १९९७ रोजी वस्त्रोद्योग विभागाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली स्वतंत्र रेशीम संचालनालयाची स्थापना केलेली असून त्याचे मुख्यालय नागपूर येथे आहे. राज्यामध्ये २७ जिल्हा रेशीम कार्यालयांमार्फत रेशीम उद्योग विकासाची कामे करण्यात येत असून त्यावर नागपूर, अमरावती, छत्रपती संभाजीनगर आणि पुणे येथील विभागीय कार्यालयांमार्फत नियंत्रण ठेवण्यात येते.

अ. क्र.	विभागाची नावे	तुती	टसर	एकूण
१.	रेशीम संचालनालय, मुख्यालय नागपूर	-	-	१
२.	प्रादेशिक रेशीम कार्यालये (छत्रपती संभाजीनगर, पुणे, अमरावती व नागपूर)	०३	०१	०४
३.	जिल्हा रेशीम कार्यालये	२३	४	२७
४.	अंडीपुंज निर्मिती केंद्रे	१	२५	२६
५.	रेशीम पथदर्शक तथा प्रशिक्षण केंद्रे	१०	१४	२४

रेशीम उद्योगाची व्याप्ती :

महाराष्ट्र राज्यात तुती रेशीम व टसर रेशीम अशा दोन्ही प्रकारच्या रेशीमचे उत्पादन घेतले जाते. गडचिरोली, चंद्रपूर, भंडारा व गोंदिया जिल्ह्यात वंशपरंपरेने आदिवासी जंगलामध्ये टसर कोषाचे उत्पादन मागील २५० वर्षांपासून करीत आहेत. ठाणे जिल्ह्यात टसर कोष उत्पादन सुरु करण्याची कार्यवाही झालेली आहे. तसेच राज्यातील २७ जिल्ह्यांमध्ये तुती

रेशीम उद्योगाची प्रगती :-

तुती रेशीम :

अ. क्र.	तपशील	एकक	२०२१-२२	२०२२-२३	२०२३-२४ (३० नोव्हेंबर, २०२३ अखेर)
१.	लागवड क्षेत्र	एकर	१४९०६	१३८७२	१७३०७
२.	लाभार्थी	संख्या	१४२९६	१३३६७	१८३६८
३.	अंडीपुंज पुरवठा	लक्ष	५१.४०	५९.२५	४३.२१
४.	कोष उत्पादन	(मे.टन)	३३५७	३९६३.६९०	२८६८.६००
५.	सूत उत्पादन	(मे.टन)	५१६	६०९.८००	४४१.३००
६.	रोजगार निर्मिती	लक्ष मनुष्य दिवस	५६.८१	६७.०८	४८.५५

रेशीम शेती उद्योग सुरु आहे. राज्यात सन २०२२-२३ मध्ये एकूण १३३६७ शेतकऱ्यांकडे १३८७२ एकर क्षेत्र तुती लागवडी खाली असून ३९६३.६९० मेट्रिक टन कोषाचे उत्पादन घेण्यात आले व त्यापासून ६०९.८०० मे.टन तुती रेशीम सुताचे उत्पादन झाले आहे व त्याद्वारे ६७.०८ लक्ष मनुष्य दिवस रोजगार निर्मिती झालेली आहे. तसेच टसर वन्य रेशीम उद्योगामध्ये १०५० लाभार्थ्यांनी ४७९८ हेक्टर ऐन व अर्जून खाद्य वृक्षांचा उपयोग करून १९५.५६ लक्ष कोषाचे उत्पादन झाले असून १०.६५ मे.टन कच्चे रेशीम उत्पादन झाले असून त्याद्वारे १५.९९ लक्ष मनुष्य दिवस रोजगार निर्मिती झाली आहे.

संचालनालयाचे धोरण :

राज्यात रेशीम उद्योगाच्या सर्वांगीण विकासासाठी संचालनालय कार्यरत असून संचालनालयाचे धोरण खालीलप्रमाणे आहे.

१. महारेशीम अभियान राबवून राज्यात तुती लागवड क्षेत्र मोठ्या प्रमाणात वाढविणे.
२. रेशीम शेती उद्योगाला मोठ्या प्रमाणात प्रचार व प्रसिध्दी देणे.
३. शेतकऱ्यांना सुधारित जातीचे तुती बणे व अंडीपुंज पुरवठा करणे.
४. शेतकऱ्यांना प्रशिक्षण आणि विनामूल्य तांत्रिक मार्गदर्शन करणे.
५. शेतकऱ्यांनी उत्पादित केलेल्या कोषाला बाजारपेठ तसेच कोषोत्तर प्रक्रिया उद्योग उपलब्ध करून देणे.
६. शेतकऱ्यांना आर्थिक व तांत्रिक मदत विविध शासकीय यंत्रणेकडून उपलब्ध करून देणे.
७. टसर कोष उत्पादनासाठी ऐन व अर्जून वृक्षांचे रोपवन वन आणि राजस्व खात्याकडून अदिवासींना उपलब्ध करून देणे.
८. रेशीम शेतीला लोकप्रिय करून दारिद्र्य कमी करणे. ग्रामीण भागात रेशीम उद्योगाद्वारे स्थानिक पातळीवर रोजगार निर्मिती करून लोकांचे खेड्याकडून शहराकडे जाणारे लोंढे थांबविणे व त्यांना स्वयंपूर्ण करणे.

संचालनालयाचे कामकाज :

- १) रेशीम शेतकऱ्यांची नोंदणी करणे
- २) चौकी सेंटर धारकांची नोंदणी करणे
- ३) रिलसची नोंदणी करणे.
- ४) रेशीम तुती व टसर शेतकरी / लाभार्थी यांना तांत्रिक सेवा उपलब्ध करून देणे.

(ब) टसर रेशीम :

अ.क्र.	तपशील	एकक	२०२१-२२	२०२२-२३	२०२३-२४ (३० नोव्हेंबर, २०२३ अखेर)
१.	ऐन व अर्जुन वृक्षाचा वापर	हेक्टर	६१८४	४७९८	५७५८
२.	लाभार्थी संख्या	संख्या	१५३७	१०५०	१३३७
३.	अंडीपुंज पुरवठा	लक्ष	६.३२	४.८२	५.७७
४.	कोष उत्पादन	लक्ष	१३४.५०	१९५.५६	२६.९०
५.	सूत उत्पादन	(मे.टन)	७.३३०	१०.६५	१.४६६
६.	रोजगार निर्मिती	लक्ष मनुष्य दिवस	१०.९९	१५.९९	२.२०

महाराष्ट्रीय अभियान -

रेशीम उद्योगाची राज्यात मोठ्या प्रमाणात प्रचार व प्रसिध्दी व्हावी व त्याद्वारे राज्यातील रेशीम उद्योगात वाढ होणेसाठी महाराष्ट्रीय अभियान २०१७, महाराष्ट्रीय अभियान २०१८, महाराष्ट्रीय अभियान २०१९, महाराष्ट्रीय अभियान २०२०, महाराष्ट्रीय अभियान २०२१, महाराष्ट्रीय अभियान २०२२ व महाराष्ट्रीय अभियान २०२३ राबविण्यात आलेले असून त्याला मोठ्या प्रमाणात प्रतिसाद मिळालेला असून आतापर्यंत एकूण ९४०७ गावांमधील २१४०२४ शेतकऱ्यांना प्रत्यक्ष माहिती दिलेली आहे.

कोष बाजार पेट सुविधा -

१) जालना कोष खरेदी मार्केट - राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेअंतर्गत जालना येथे संचालनालयाचे १ हेक्टर जागेवर बाजारपेठेसाठी रु.६६१.७६ लक्ष निधी प्राप्त झाला असून त्यापैकी रु.६५८.०५ लक्ष खर्च झालेला आहे. बाजारपेठेच्या इमारतीचे कामकाज पूर्ण झाले असून फर्निचरचे काम बाकी आहे. तसेच Conveyor Hot Air Dryer प्राप्त झाले असून Installation चे काम बाकी आहे.

२) सोलापूर कोष बाजारपेठ उभारणी - राष्ट्रीय कृषि विकास योजनेअंतर्गत मौजे हिरज जिल्हा सोलापूर येथे संचालनालयाचे ४ हेक्टर जागेवर कोष बाजारपेठेसाठी रु.६९४.२७ लक्ष निधी प्राप्त झालेला आहे. त्यापैकी रु.६९१.५४ लक्ष खर्च झालेला आहे. सोलापूर कोष बाजारपेठेचे बांधकाम पूर्ण झाले असून फर्निचरचे काम बाकी आहे. तसेच Conveyor Hot Air Dryer प्राप्त झाले असून Installation चे काम बाकी आहे. सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभागाचा शासन निर्णय दिनांक १३.१२.२०२२ नुसार पायाभूत सुविधा या योजनेअंतर्गत योजनेतून रु.७२.८० लक्ष मंजूर झाले असून सदरचा निधी सा.बां. विभागाला हस्तांतरीत करण्यात आलेला आहे. निविदा प्रक्रियेची कार्यवाही सुरु आहे.

सद्यस्थितीत कृषि उत्पन्न बाजार समितीमार्फत जालना, बारामती, पुर्णा जि. परभणी, बीड व बडनेरा, जि. अमरावती येथे रेशीम कोष खरेदी विक्री सुरु आहे. सदर बाजारपेठांमध्ये ऑगस्ट २३ अखेर रु.३०.७० कोटीची विक्री झालेली आहे. कृषि उत्पन्न बाजार समिती धाराशिव व मुरुड जि. लातूर येथे कोष खरेदी/विक्री मार्केट सुरु करण्यास मंजुरी देण्यात आलेली आहे.

तसेच कोषोत्तर प्रक्रियामध्ये जालना येथे ०२, परभणी येथे ०१, सांगली येथे ०१ तसेच भंडारा येथे ०१ असे एकूण ०५ ऑटोमॅटीक रिलिंग युनिट सुरु आहेत. तसेच परभणी, कोल्हापूर, व लातूर येथे प्रत्येकी १ ऑटोमॅटीक रिलिंग मशीन मंजूर आहे.

रेशीम संचालनालयामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या योजना -

१) जिल्हास्तरीय योजना : या योजनेअंतर्गत जिल्हास्तरीय योजनेअंतर्गत खालीलप्रमाणे रेशीम विस्तार व विकासात्मक बाबींचा समावेश आहे.

(१) बेणे पुरवठा रु.१५०० प्रती टन व वाहतूक खर्च (तुती)

(२) अंडीपुंज पुरवठा ७५ % अनुदान (तुती / टसर)

(३) शेतकरी प्रशिक्षण रु.१००० प्रती लाभार्थी (तुती / टसर)

(४) शेतकरी अभ्यास दौरा रु.१०० व प्रवास खर्च (तुती / टसर)

(५) रेशीम उद्योग प्रचार व प्रसिध्दी रु.५०,०००/- (वार्षिक प्रती जिल्हा)

(६) तुती रोपे खरेदी रु.०.५० प्रती नग.

(७) शासकीय फार्म व रिलिंग केंद्र देखभाल व दुरुस्ती खर्च (तुती व टसर)

८) शासकीय अंडीपुंज निर्मिती केंद्र अंतर्गत खर्च (तुती / टसर)

९) कोष उत्पादनावर प्रोत्साहनात्मक अनुदान-सी.बी.वाणासाठी रु.३०/- प्रती किलो व बायव्होल्टाईन वाणासाठी रु.५०/- प्रती किलो प्रमाणे अनुदान.

१०) रेशीम धागा उत्पादनावर प्रोत्साहनात्मक अनुदान -ऑटोमॅटीक रिलिंग मशीनवर सूत उत्पादनासाठी रु.१५०/- व मल्टीएंड रिलिंग मशीनवर सूत उत्पादनासाठी रु.१००/- प्रती किलो प्रमाणे तसेच टसर रिल्ड यार्न उत्पादनासाठी रु.१००/- प्रती किलो प्रमाणे अनुदान देण्यात येत आहे.

२) योजनेतर योजना :

अंडीपुंज उत्पादन अंतर्गत बीज कोष खरेदी तसेच पगार व इतर खर्च.

३) प्रचार प्रसिध्दी योजना : (२८५१६५७४)

रेशीम उद्योगाचे फायदे व शासकीय योजनांची माहिती शेतकऱ्यांना देण्यासाठी सन २०१८-१९ मध्ये सदरची योजना सुरु झालेली आहे. यामध्ये दरवर्षी राबविण्यात येणाऱ्या महाराष्ट्रीय अभियानामध्ये शेतकरी अभ्यास दौरा, शेतकरी प्रशिक्षण मेळावे, रेशीम रथ, भितीपत्रके, चर्चासत्रे इ. साधनांचा उपयोग करून प्रचार व प्रसिध्दी केली जाते. आतापर्यंत दरवर्षी राबविण्यात येणाऱ्या महाराष्ट्रीय अभियानामध्ये नोंदणीचा जो लक्षांक देण्यात आलेला आहे. त्यापेक्षा जास्त नोंदणी झालेली आहे.

४) रेशीम विकास कार्यक्रम पायाभूत सुविधा निर्मिती व अस्तित्वातील सुविधांचे बळकटीकरण योजना : (२८५१६५८३)

राज्यात रेशीम उद्योगामध्ये पायाभूत सुविधा निर्माण करणे व अस्तित्वातील सुविधांचे बळकटीकरण करून रेशीम विस्तार व विकास करण्यासाठी योजना सन २०१८-१९ मध्ये सदरची योजना सुरु झालेली आहे.

५) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना -

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामिण रोजगार हमी योजनेअंतर्गत रेशीम उद्योग विकास योजना संपूर्ण राज्यात रेशीम संचालनालयासह कृषि विभाग व पंचायत विभागामार्फत राबविण्यास नियोजन विभाग (रोहयो प्रभाग) यांच्या दि.६.९.२०२३ च्या शासन निर्णयाद्वारे मंजुरी प्रदान केली आहे.

अ) मनरेगा अंतर्गत रेशीम उद्योग विकासांतर्गत एक एकर तुती लागवडीकरीता जमीन तयार करणे, नर्सरी रोपे करून तुती लागवड किटक संगोपन, किटक

संगोपन साहित्य, कोष उत्पादन व किटक संगोपन गृह सर्वकष बाबींना मान्यता देऊन योजना संपूर्ण राज्यात लागू करण्यात आली आहे. या योजनेअंतर्गत शेतकऱ्यांना एकर तुती लागवडीसाठी रु.२.१८ लक्ष इतके अनुदान तीन वर्षात विभागून दिले जाते व किटक संगोपन गृह (११०० चौ.फुट) बांधकामासाठी रु.१.७९ लक्ष असे एकूण रु.३.९७ लक्ष इतके रक्कम अनुदान देण्यात येत आहे.

ब) टसर खाद्य वृक्ष लागवड - ऐन व अर्जून वृक्ष लागवड व साहित्याकरीता रु. २.२६ लक्ष इतके अनुदान चार वर्षात विभागून दिले जाते.

६) राष्ट्रीय कृषि विकास योजना (RKVY) : (२८५१६५९२)

या योजनेअंतर्गत रेशीम कोष / धागा खरेदी विक्री शासकीय बाजारपेठ जालना येथे उभारणी करिता रु.६६१.७६ लक्ष मंजूर करण्यात आले असून त्यापैकी ६५८.०५ लक्ष खर्च झाले आहे. तसेच रेशीम कोष / धागा खरेदी विक्री शासकीय बाजारपेठ सोलापूर येथे उभारणी करिता रु.६९४.२७ लक्ष मंजूर झालेले आहे. त्यापैकी ६९१.५४ लक्ष खर्च झाले असून बाजारपेठेचे बांधकाम पूर्ण झाले आहे.

७) नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी प्रकल्प (पोकरा) योजना : नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी प्रकल्प (पोकरा) अंतर्गत जिल्ह्यातील निवडक गावांमध्ये सर्वसाधारण आणि अनुजाती, अनुजमाती लाभार्थ्यांना एका एकरासाठी खालीलप्रमाणे अनुदान योजना आहे.

१) तुती रोपे तयार करण्यासाठी सहाय्य रु.११२५००/- (सर्वसाधारण) रु.१३५००० (अ.जाती / अ.जमाती)

२) तुती लागवड विकास कार्यक्रम - रु.३७५००/- (सर्वसाधारण) / रु.४५०००/- (अ.जाती / अ.जमाती)

३) किटक संगोपन साहित्य पुरवठा सहाय्य - रु. ५६२५०/- (सर्वसाधारण) रु.६७५००/- (अ.जाती/अ.जमाती)

४) किटक संगोपन गृह बांधकाम सहाय्य

अ) (१००० चौ.फुट) रु.१२६४७९ (सर्वसाधारण) / रु. ७१३९७ (अ.जाती / अ.जमाती) किंवा

ब) (६०० चौ.फुट) - रु.१५१७७५ (सर्वसाधारण) / रु. ८५६७७ (अ.जाती / अ.जमाती)

८) केंद्र पुरस्कृत- (केंद्रीय क्षेत्र योजना) सिल्क समग्र - २ योजना (Integrated Sericulture Development of Silk industry) : - केंद्र हिस्सा २८५११२६९ व राज्य हिस्सा २८५११२०४

महाराष्ट्र राज्यात सन २०२१-२२ ते २०२५-२६ या कालावधीसाठी केंद्र पुरस्कृत सिल्क समग्र-२ योजनेअंतर्गत प्रामुख्याने कोषपुर्व व कोषोत्तर प्रक्रिया योजनांसाठी अर्थसहाय्य योजना राबविण्यात येणार आहे. त्या योजनेची मानके व त्यानुसार सर्वसाधारण प्रवर्गातील लाभार्थींचा केंद्र हिस्सा ५०%, राज्य हिस्सा २५% व लाभार्थी हिस्सा २५% तसेच, अनुसूचित जाती व जमाती करिता केंद्र हिस्सा ६५% व राज्य हिस्सा २५% व लाभार्थी हिस्सा १०% इतका याप्रमाणे राबविण्यात येणार आहे.

१. किसान नर्सरीच्या विकासाला पाठबळ (तुती आणि टसर) :-

१) तुती क्षेत्राकरिता किसान तुती रोपे तयार करण्यासाठी सहाय्य योजना - रु. १.५० लक्ष एकर.

२) वन्य क्षेत्राकरिता ऐन व अर्जून रोपे तयार करण्यासाठी सहाय्य योजना रु. १.०० लक्ष एकर.

२. तुती रेशीम कीटक संगोपन पॅकेज (१५० अंडीपुज क्षमता)(१एकर) :-

१) तुती लागवड विकास कार्यक्रम अनुदान सहाय्य (१ एकर) - प्रती एकर रुपये ०.६० लक्ष

२) तुती बागेसाठी पाणी देण्याच्या सुविधा, पाणी संवर्धन व त्याच्या तंत्राला सहाय्य योजना ०१ एकर साठी - रु. ०.६० लक्ष

३) किटक संगोपन गृह बांधकाम (६०० स्क्वे.फुट च्या वर टिन किंवा सिमेंटसीट चा वापर) ०१ एकरसाठी रु. ३.२५ लक्ष

४) दर्जेदार कोष उत्पादनासाठी किटक संगोपन साहित्य/शेती अवजारे साहित्य पुरवठा सहाय्य / आधुनिक माऊंटेजेस सहाय्य - रु. ०.५० लक्ष

५) निर्जंतुकीकरण औषध व पिक संरक्षण उपाय शेतकऱ्यांना पुरवठा करणे - रु. ०.०५ लक्ष

३. तुती रेशीम कीटक संगोपन पॅकेज (२५० अंडीपुज क्षमता)(२एकर) :-

१) तुती लागवड विकास कार्यक्रम अनुदान सहाय्य (२ एकर) - रुपये १.२० लक्ष.

२) किटक संगोपनगृह बांधकाम अनुदान सहाय्य (१००० स्क्वे.फु RCC बांधकाम) ४.५० लक्ष

३) तुती बागेसाठी पाणी देण्याच्या सुविधा, पाणी संवर्धन व त्याच्या तंत्राला सहाय्य योजना ०२ एकरसाठी रुपये १.०० लक्ष.

४) दर्जेदार कोष उत्पादनासाठी किटक संगोपन साहित्य/शेती अवजारे साहित्य पुरवठा सहाय्य/आधुनिक माऊंटेजेस सहाय्य - रु. ०.७५ लक्ष

५) निर्जंतुकीकरण औषध व पिक संरक्षण उपाय शेतकऱ्यांना पुरवठा करणे - रु. ०.०५ लक्ष.

४. प्रादेशिक रेशीम संशोधन केंद्र व संशोधन विकास केंद्रामार्फत चौकी केंद्र लोकप्रिय करणे :-

बाल्य किटकांच्या बागेची देखभालीसाठी मदत करणे, बाल किटक संगोपन केंद्राचे बांधकाम व बाल किटक संगोपन साहित्य उपलब्ध करणेसाठी मदत करणे (CRC) - रु. १३.०० लक्ष.

५. कोष पश्चात (तुती) :-

१) बालमजुरी हटविण्यासाठी मोटार चलीत चरखा उभारण्यासाठी आर्थिक सहाय्य - रु. ०.३० लक्ष.

२) अस्तित्वात असलेले कॉटेज बेसीन मशीनचे उन्नतीकरण करणेसाठी आर्थिक सहाय्य - रु. २.४० लक्ष.

३) मल्टीएंड १० बेसीन युनिट उभारणीस आर्थिक मदत करणे - रु. २०.७६ लक्ष.

४) स्वयंचलित रिलिंग युनिट १२० एंडस उभारणीसाठी सहाय्य - रु. ३९.१५ लक्ष.

५) स्वयंचलित रिलिंग युनिट २०० एंडस उभारणीसाठी सहाय्य - रु. ८५.९० लक्ष.

६) स्वयंचलित रिलिंग युनिट ४०० एंडस उभारणीसाठी सहाय्य - रु. १४९.६६ लक्ष.

७) रेशीम धाग्याला पिळ देणारे यंत्र उभारणी सहाय्य योजना (४८० Spindle) - रु. ११.०० लक्ष.

८) पाणी पुनर्वापर संयंत्र उभारणी सहाय्य - रु. १८.०० लक्ष.

९) प्युपा प्रक्रिया युनिट उभारणी सहाय्य - रु. २२.८६ लक्ष.

६. कोष पश्चात (टसर क्षेत्र) :-

१) मोटराईज्ड रिलिंग कम व्हिस्टींग मशीन उभारणी सहाय्य - रु. ०.२५ लक्ष.

२) मोटरचलित तथा पायाने चालविणे जाणारे कताई यंत्र उभारणी योजना - रु. ०.०८ लक्ष.

३) बुनियादी रिलिंग मशीन उभारणी सहाय्य - रु. ०.०९ लक्ष.

४) टसर धागाकरण पूर्ण यंत्र सामुग्री - रु. १३.८७ लक्ष.

५) मास्टर रिलस आणि तंत्रज्ञ यांची सेवा पुरविणे - रु. २.५२ लक्ष.

७. नियुक्त रेशीम कोषांच्या बाजारपेठेत कोष सुकवण्याच्या सुविधांना पाठबळ :-

१) गरम हवा देऊन कोष सुकविणेसाठी यंत्र खरेदी योजना (१००० कि.ग्रॅ. क्षमता) रु. १६.७७ लक्ष.

२) गरम हवा देऊन कोष सुकविणेसाठी यंत्र खरेदी योजना (२००० कि.ग्रॅ. क्षमता) रु. २४.२७ लक्ष.

८. रेशीम विणकाम क्षेत्राला पाठबळ :-

१) अस्तित्वात असलेल्या हातमागाचे उन्नतीकरण करणेसाठी योजना - रु. ०.१७५ लक्ष.

२) वायविय उचल यंत्रणा २ हातमागासाठी - रु. ०.३८ लक्ष.

३) संगणक सहाय्यित कापड रचना (CATD) युनिट - रु. ८.८५ लक्ष.

९. रेशीम धागा रंगकाम प्रकल्पास पाठबळ :-

१) धागा रंगविणे ५० कि.ग्रॅ. क्षमता - रु. १०.१३ लक्ष.

२) आर्म डाईंग ५० कि.ग्रॅ. क्षमता - रु. २३.८० लक्ष.

३) कापड प्रक्रिया सुविधा २५० कि.ग्रॅ. क्षमता - रु. ३४.३४ लक्ष.

४) फॅब्रीक फिनिशिंग युनिट - रु. ११.४२ लक्ष.

१०. रेशीम प्रक्रिया युनिटसाठी कार्यक्षम प्रक्रिया प्रकल्प (ई.टी.पी.) स्थापन करण्यासाठी सहाय्य.

१) खराब पाणी शुद्ध करण्याची योजना - रु. १०.०० लक्ष.

२) पाणी प्रदुषण मुक्त करण्याची योजना - रु. १५.०० लक्ष.

११. बीज क्षेत्र (तुती) :-

अंडीपुंज निर्मित केंद्राची उभारणी करणे व त्यासाठी लागणारे साहित्य खरेदी योजना - रु. २१६.०० लक्ष.

१२. बीज क्षेत्र (वन्य) :-

१) खासगी टसर अंडीपुंज निर्मितीसाठी सहाय्य - रु. ५.०० लक्ष.

२) टसर बिजगुणन केंद्र बळकटीकरणसाठी सहाय्य - रु. ६.०० लक्ष.

१३. रेशीम उद्योग क्षेत्रासाठी क्षमता बांधणी आणि प्रशिक्षण :-

लाभार्थी सक्षमीकरण योजना (१००% केंद्र हिस्सा) - रु. ०.०७ लक्ष.

रेशीम संचालनालयाचे पुढील ध्येय :-

सहकार पणन व वस्त्रोद्योग विभागाच्या दिनांक २ जून २०२३ च्या शासन निर्णयानुसार राज्याच्या एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरणास २०२३-२४ ला मान्यता देण्यात आली. त्यानुसार रेशीम संचालनालयाचे पुढील ध्येय खालीलप्रमाणे आहेत.

१. रेशीम शेतीचे शेतकऱ्यांना तांत्रिक प्रशिक्षण देऊन स्वयंपूर्ण करणे.

२. तांत्रिक कर्मचाऱ्यांना अद्ययावत तंत्रज्ञान अवगत होण्यासाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम राबविणे.

३. शासकीय व खाजगी रिलिंग युनिट पूर्ण क्षमतेने सुरु करणे.

४. कोषोत्तर (Post Cocoon Activity) प्रक्रियांमध्ये खाजगी उद्योजकांचा सहभाग वाढविणे.

५. अमरावती येथील दाभा रेशीम पार्क मध्ये शेतकऱ्यांसाठी प्रशिक्षण केंद्राचे बळकटीकरण करणे तसेच अंडीपुंज निर्मिती केंद्र उभारणे.

६. कृषि उत्पन्न बाजार समितीमध्ये कोष खरेदी विक्री बाजारपेठ सुरु करणे.

७. बारामती जि.पुणे येथे कोषमार्केट व कोषोत्तर प्रक्रिया प्रकल्प तथा पथदर्शक प्रशिक्षण केंद्र उभारणे.

८. मौजे चिखलठाणा, जि. छत्रपती संभाजीनगर येथील अंडीपुंज निर्मिती केंद्राची इमारत, प्रशासकीय इमारत, कोल्ड स्टोरेज इमारत, कर्मचारी निवासस्थाने, चोंकी संगोपन केंद्र, किटक संगोपन केंद्र व शेतकरी निवासी प्रशिक्षण केंद्र इ.सोयी सुविधा उभारणे.

९. शेतकऱ्यांना उत्पन्नाचे खात्रीशीर स्रोत निर्माण करण्यासाठी रेशीम शेती आणि गटशेतीला प्रोत्साहन दिले जाईल. रेशीम शेती टिकण्यासाठी खाजगी क्षेत्राच्या सहभागाला चालना दिली जाईल.

१०. शंभर अंडीपुंजाच्या प्रती बॅचमध्ये होणारे सरासरी कोष उत्पादन ६० किलोवरून ७० किलोपर्यंत वाढविणे.

११. खाजगी व शासकीय रेशीम कोष उत्पादन केंद्रे, चोंकी केंद्रे, नर्सरी इत्यादींची स्थापना करण्यास प्रोत्साहन देण्यात येईल.

१२. खाजगी उद्योजकांना प्रोत्साहन देऊन चोंकी केंद्रामार्फत १०० टक्के अंडीपुंजाचा पुरवठा करणे.

१३. येत्या पाच वर्षांत तुती रेशीम शेतीत १० हजार एकरांनी वाढ करण्यात येईल.

१४. येत्या ५ वर्षांत २००० टसर शेतकरी वाढविले जाईल.

१५. प्रत्येक झोनमध्ये एक आदर्श रेशीम फार्म / रेशीम प्रशिक्षण केंद्र विकसीत करण्यात येईल.

रेशीम उद्योगाचा विकास - कार्यक्रम क्र. १
Development of Silk Industry-Programme No.1
कार्यक्रम अंदाजपत्रक २०२३-२०२४ भौतिक उद्दिष्टे व साध्य
Performance Budget 2023-2024 Targets & Achievement

अ. क्र. Sr. No.	तपशिल Particulars	एकक Unit	२०२०-२०२१ साध्य Achievement 2020-2021	२०२१-२०२२ साध्य Achievement 2021-2022	२०२२-२०२३ Target Achievement ending sept.30 2022-2023	२०२३-२०२४ उद्दिष्टे Targat 2023-2024		
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	Target (६)	Achievement (७)	(८)	
(अ) तुती रेशीम								
(१)	तुती लागवड	...	एकर	४७८०	३८१२	५५००	३४५७	५०००
(२)	लाभार्थी शेतकरी	...	संख्या	४७५४	३७६४	५५००	३३९३	५०००
(३)	अंडीपुंज पुरवठा	...	लक्ष	४५.८२	५१.४०	७०.००	३८.४०	७५.००
(४)	कोष उत्पादन	...	मे. टन	२७५४.२००	३३५६.६००	४२९०.००	२६३०.४००	३७५०
(५)	कच्चे रेशीम उत्पादन	...	मे.टन	४२३.७००	५१६.४००	६५०.००	४०६.७००	६५०
(६)	शेतकरी प्रशिक्षण	...	संख्या	४७५४	३७६४	५५००	३३९३	५०००
(ब) टसर रेशीम								
(१)	ऐन व अर्जुन वृक्षांचा वापर	...	हेक्टर	४२७२	६१८४	१२६५०	४७९८	६८८०
(२)	अंडीपुंज पुरवठा	...	लक्ष	४.२७	६.२२	१२.६०	४.८२	६.८८
(३)	कोष उत्पादन	...	लक्ष	८१.५५	१३४.५०	५६०	१६०.३६	२७५.००
(४)	कच्चे रेशीम सुत उत्पादन	...	मे.टन	४.४४	७.३३०	२८.११	८.७३९	१५.००
(५)	लाभधारक कुटुंबे							
	(अ) कीटक संगोपन	...	कुटुंबे	१३१७	१५३७	२९७०	१०५०	१३८०
	(ब) कताई, पिंजाई व विणकाम	...	कुटुंबे	१००	१००	१००	१००	१००

टिप : १) तुती लागवड व लाभार्थी शेतकरी संख्या ही ज्या त्या वर्षात साध्य झालेली नवीन तुती लागवडीची आकडेवारी नमूद केली आहे.

२) ऐन व अर्जुनवृक्ष क्षेत्राचा नैसर्गिक आपत्ती, विषाणूजन्य रोगाचा प्रादुर्भाव, वन्यप्राण्यांमुळे व वनविभागाच्या प्रतिबंधामुळे उत्पादन कमी झाले आहे.

रेशीम संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
सन २०२०-२०२१ ते २०२३-२०२४ या कालावधीत प्राप्त तरतूद व प्रत्यक्ष खर्चाचा तपशील दर्शविणारे विवरणपत्र

(आकडे लक्ष रुपयात) (Rs. in Lakhs)

Sr. No.	Plan Name	वर्ष २०२०-२०२१ Year 2019-2020		वर्ष २०२१-२०२२ Year 2020-2021		वर्ष २०२२-२०२३ Year 2021-2022		मंजूर नियतव्यय Year 2022-2023		शेरा Remark
		तरतूद Provision	प्रत्यक्ष खर्च Actual	तरतूद Provision	प्रत्यक्ष खर्च Actual	मंजूर तरतूद Provision	प्रत्यक्ष खर्च Actual			
१ योजनांतर योजना		२	३	४	५	६	७			
Non Plan										
१) योजनांतर योजना		1553.5	1553.5	1669.16	1669.16	1681.27	1681.27	2121.17		
०३ अतिकालीकमता		0.79	0.79	1.56	1.56	1.47	1.47	2.5		
०६ दूरध्वनी वीज व पाणीशुल्क		8.70	8.70	12.43	12.43	10.81	10.81	17.40		
१० कंत्राटी सेवा		53.28	53.28	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01		
११ देशांतर्गत प्रवास खर्च		9.99	9.99	18.18	18.18	22.76	22.76	35.00		
१३ कार्यालयीन खर्च		25.74	25.74	45.73	45.73	47.84	47.84	55.81		
१४ भाडे, पट्टी व कर		16.51	16.51	58.34	58.34	29.70	29.70	33.01		
१७ संगणक खर्च		0.00	0.00	1.29	1.29	1.12	1.12	1.97		
२४ पेट्रोल तेल व वांगन		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01		
२६ जाहिरात व प्रसिध्दी		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01		
२८ व्यावसायिक सेवा		0.00	0.00	0.97	0.97	0.00	0.00	0.01		
३० कंत्राटी सेवा		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01		
३४ शिष्यवृत्ती		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01		
५० इतर खर्च (कोष खरेदी)		56.78	56.78	61.67	61.67	102.22	102.22	102.22		
बेरीज		1725.29	1725.29	1869.33	1869.33	1897.19	1897.19	2416.92		
२) योजना		158.61	158.61	97.36	97.36	59.54	59.54	175.00		
अ) राज्यस्तरीय योजना (राज्य हिस्सा)		146.01	146.01	536.52	536.52	549.43	549.43	6500		
ब) जिल्हास्तरीय योजना १) सर्वसा.										
बेरीज		304.62	304.62	633.88	633.88	608.97	608.97	825.00		
२) विधायी.		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
३) वैधानिक विकास मंडळ										
अ) विदर्भ वैधानिक विकास		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
ब) मराठवाडा वैधानिक विकास		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
क) उर्वरीत महा. वैधानिक विकास		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
बेरीज		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
४) केंद्र पुरस्कृत योजना-केंद्र सहभाग		320.66	320.66	200.90	290.90	124.20	124.20	350.00		
५) राष्ट्रीय कृषि विकास योजना		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
६) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना		5355.87	5355.87	4367.12	4367.12	3265.46	3265.46	5800		
७) महाराष्ट्रीय अभियान २८५१०११९		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00		
८) रेशीम विकास पायाभूत सुविधा २८५१६५८३		00.00	00.00	59.62	59.62	699.41	699.41	2100.00		
९) रेशीम उद्योग प्रचार प्रसिध्दी २८५१६५७४		34.94	34.94	12.56	12.56	70.00	70.00	75.00		
१०) राष्ट्रीय कृषी विकास योजना २८५१६५९२		0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01		
११) ई गव्हर्नंस ३४५१२७९१		5.00	5.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1632.00		

कार्यक्रम क्र. २

PROGRAMME No. 2

लघुउद्योग, कुटीरोद्योग, रेशीम व हस्तकला व्यवसाय यांचा विकास

Development of Small Scale Industries, Cottage Industries, Silk & Handicraft

(रुपये हजाराने)
(Rs. in Thousand)

अ. क्र.	तपशील	प्रत्यक्ष रक्कम २०२२-२०२३		अर्थसंकल्प २०२३-२०२४		सुधारलेले अंदाज २०२३-२०२४		अर्थसंकल्प २०२४-२०२५		विवरण		
		Actuals 2022-2023		Budget Estimates 2023-2024		Revised Estimates 2023-2024		Budget Estimates 2024-2025				
		अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत एकूण		अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत एकूण		अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत एकूण		अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत एकूण		Particulars		
		Committed Scheme	Total	Committed Scheme	Total	Committed Scheme	Total	Committed Scheme	Total			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1) Voted												
Department : Co-operation & Textile Deptt.												
Non-Plan												
Major Head : 2425												
Co-operation												
Minor Head : 001,												
Direction & Administration.												
Sub Head : 001(01) (13)												
Directorate of Sericulture												
(2425 1341)												
Demand No. : V-2												
एकूण बेरीज --		189780	..	189780	241692	..	241692	215164	215164	260340	..	260340
2) Changed												
Department : Co-operation & Textile Dept.												
Non-Plan												
Major Head : 2425												
Co-operation												
Minor Head : 001,												
Direction & Administration.												
Sub Head : 001(01) (13)												
Directorate of Sericulture												
(2425 1395)												
Demand No. : V-5												
एकूण बेरीज		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

१) दत्तमत	विभाग : सहकार व वस्त्रोद्योग	विभाग	अनिवार्य	प्रधान शिर्ष : २४२५ सहकार	गौणशिर्ष : ००१ संचालन व प्रशासन	189780	..	189780	241692	..	241692	215164	215164	260340	..	260340
उपशिर्ष : ००१ (०१) (१३)	रेशीम संचालनालय	(२४२५ १३४१)	मागणी क्र. : व्ही - २													
२) भारीत	विभाग : सहकार व वस्त्रोद्योग	विभाग	अनिवार्य	प्रधान शिर्ष : २४२५ सहकार	गौणशिर्ष : ००१ संचालन व प्रशासन	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
उपशिर्ष : ००१ (०१) (१३)	रेशीम संचालनालय	(२४२५ १३९५)	मागणी क्र. : व्ही - ५													
एकूण बेरीज						..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

1) Voted
Department : Co-operation & Textile Dept.
Non-Plan
Major Head : 2425
Co-operation
Minor Head : 001,
Direction & Administration.
Sub Head : 001(01) (13)
Directorate of Sericulture (2425 1341)
Demand No. : V-2

2) Changed
Department : Co-operation & Textile Dept.
Non-Plan
Major Head : 2425
Co-operation
Minor Head : 001,
Direction & Administration.
Sub Head : 001(01) (13)
Directorate of Sericulture (2425 1395)
Demand No. : V-5

कार्यक्रम क्र. २-चालू Programme No. 2—Contd

तपशील	प्रत्यक्ष रकमा २०२२-२०२३ Actuals 2022-2023	अर्थ संकल्प २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024	सुधारलेले अंदाज २०२३-२०२४ Revised Estimates 2023-2024	अर्थ संकल्प २०२४-२०२५ Budget Estimates 2024-2025	विवरण Particulars								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	
१) दत्तमत													1) Voted
विभाग : सहकार व वस्त्रोद्योग विभाग													Department : Co-operation & Textile Deptt.
कार्यक्रम													Plan
प्रधान शिर्ष : २८५१ ग्रामोद्योग व लघुउद्योग													Major Head : 2851 Village & Small Industries
गौणशिर्ष : ११० समिश्र ग्रामोद्योग व लघुउद्योग आणि सहकारी संस्था	५९५४	५९५४	५९५४	१७५००	६६५३१	६६५३१	९५०००	९५०००	९५०००	९५०००	९५०००	९५०००	Minor Head : 110, Composite Village & Small Industries & Co-operatives
उपशिर्ष : ११० (०२) (४५)													Sub Head : 110(02) (45)
रेशीम उत्पादक विकास खादी व ग्रामोद्योग (२८५१ १२० ४ दत्तमत)													Development of Sericulture Industries & Village Industries Khadi & Village Industries (2851 120 4 Voted)
मागणी क्र. : व्ही - २													Demand No. : V-2
एकूण बेरीज	५९५४	५९५४	५९५४	१७५००	६६५३१	६६५३१	९५०००	९५०००	९५०००	९५०००	९५०००	९५०००	Total
प्रधान शिर्ष : २८५१ ग्रामोद्योग व लघुउद्योग													Major Head : 2851 Village & Small Industries
गौणशिर्ष : ११० समिश्र ग्रामोद्योग व लघुउद्योग आणि सहकारी संस्था													Minor Head : 110, Composite Village & Small Industries & Co-operatives
उपशिर्ष : ११० (०२) (४६)													Sub Head : 110(02) (46)
विशेष घटक योजना रेशीम उत्पादक विकास खादी व ग्रामोद्योग (२८५१ १२१ ३)													Special Component Plan- Development of Sericulture Industry & Village Industries Khadi & Village Industries (2851 121 3)
मागणी क्र. : व्ही - २													Demand No. : V-2
एकूण बेरीज	५९५४	५९५४	५९५४	१७५००	६६५३१	६६५३१	९५०००	९५०००	९५०००	९५०००	९५०००	९५०००	Total

सहकारी सूत गिरण्या (कार्यक्रम क्र. ८)
CO-OPERATIVE SPINNING MILLS (Programme No. 8)

(एक) प्रास्ताविक :

(i) **Introductory :**

सहकारी क्षेत्रात शेती उद्योगाची सुरुवात झाल्यापासून त्याचा एक भाग म्हणून सहकारी सूतगिरण्या (उत्पादक व ग्राहक अशा दोन्ही प्रकारच्या) स्थापन करण्यात आलेल्या आहेत. सदरहू सूत गिरण्या या सूत गिरण्यांना भागभांडवल व कार्यरूपाने मदत करते.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता :

(ii) **Financial Requirements :**

तक्ता एक
TABLE I

(रुपये हजाराने)
(Rs. in thousands)

तपशील	प्रत्यक्ष, २०२२-२०२३ Actuals, 2022-2023		अधिसंकल्प, २०२३-२०२४ Budget Estimates 2023-2024		सुधारित अंदाज, २०२३-२०२४ Revised Estimates 2023-2024		अधिसंकल्प, २०२४-२०२५ Budget Estimates 2024-2025		Particulars			
	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total	अनिवार्य कार्यक्रमांतर्गत Committed Scheme	एकूण Total				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
(अ) कार्याचे वर्गीकरण-- (एक) सूत गिरण्या	3500	512478	515978	5000	1596966	1601966	3500	1130577	1134077	5000	610001	615001
एकूण 'अ'	3500	512478	515978	5000	1596966	1601966	3500	1130577	1134077	5000	610001	615001
(ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण -- (एक) सूत गिरण्या अनुदान भागभांडवली अंशदान कर्ज	3500	..	3500	5000	29963	34963	3500	20974	24474	5000	..	5000
	..	512478	512478	..	1550001	1550001	..	1050001	1050001	..	600000	600000
	..	..	..	..	2	2	..	50002	50002	..	10000	10000
एकूण-(एक)-स्थूल	3500	512478	515978	5000	1576966	1584966	3500	1120977	1124477	5000	610000	615000
वजा - भागभांडवली अंशदान परतावा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(ब)-निव्वळ	3500	512478	515978	5000	1576966	1584966	3500	1120977	1124477	5000	610000	615000
(क) वित्त व्यवस्थेची साधने-- प्रधान शीर्ष मागणी क्रमांक २४२५ व्ही २ ४४२५ व्ही ३ ६४२५ व्ही २ २८५२ व्ही ३	3500	..	3500	5000	29963	34963	3500	20974	24474	5000	..	5000
	..	512478	512478	..	1550001	1550001	..	1050001	1050001	..	600000	600000
	..	..	..	..	2	2	..	50002	50002	..	10000	10000
	..	..	..	..	17000	17000	..	9600	9600	..	1	1
एकूण-(क)-स्थूल	3500	512478	515978	5000	1596966	1601966	3500	1130577	1134077	5000	610001	615001
वजा-परतावा	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
एकूण-(क)-निव्वळ	3500	512478	515978	5000	1596966	1601966	3500	1130577	1134077	5000	610001	615001

DIRECTORATE OF SERICULTURE MAHARASHTRA STATE, NAGPUR

Introduction :-

The state of Maharashtra is a Non-Traditional silk producing state. Maharashtra ranks first in silk production among Non-Traditional states and eighth among silk producing states in the country. The "sericulture Industry" is based on agriculture and has a huge employment potential for people in rural areas. This industry is able to stop the migration of people from rural areas to cities. It is the only assured silk industry providing employment opportunities to people of all classes and age groups of the society. It is an income sustaining agri-industry and has the potential to end the financial distress of farmers. The silk industry has the potential to change the face of rural areas. The special features of the sericulture industry are high monthly income with low capital, rural employment potential and access to a vibrant market.

Considering the importance of the silk industry, the Government of Maharashtra has established a separate Directorate for sericulture under the administrative control of Department of Textile On 1st September, 1997 with its headquarters at Nagpur. Sericulture development works are carried out through 27 District Sericulture Offices in the State, which are controlled by Divisional Offices at Nagpur, Amravati, Chhatrapati Sambhajinagar and Pune.

Scope Of Sericulture In Maharashtra State:-

Both Mulberry Silk and Tasar Silk are produced in the state of Maharashtra. Tribals from Gadchiroli, Chandrapur, Bhandara and Gondia districts have been producing tasar Cocoons in the forest for 250 years. Recently Tasar sericulture is introduced on experimental basis in Thane, Yavatmal Districts of the state. Also, Mulberry and Tasar sericulture is practiced in 27 districts of the state.

In the year 2022-23, a total of 13367 farmers in the state have 13872 acres of land under Mulberry cultivation and 3963.700 MT of Cocoon was produced. Out of which 609.800 MT. Mulberry Silk yarn has been produced and it has created 67.08 lakh man days of employment. Also, in Tasar Silk Industry, 1050 beneficiaries used 4798 hectares of Ain and Arjuna food trees to produce 195.56 lakhs Cocoons and 10.65 MT of Raw Silk has been produced which has created 15.99 lakh man-days of employment.

Objectives of DOS :-

Directorate of Sericulture is working for overall development of Tasar & Mulberry sericulture in the State and has the focus on following objectives.

1. To increase area under mulberry plantation in the state on a large scale by implementing of Mahatreshim Abhiyan.

2. To promote the silk industry on a large scale.

3. To supply improved varieties of mulberry and DFLS to the farmers.

4. Imparting training and free technical guidance to the Sericulturists.

5. Providing market for the cocoons produced by the farmers.

6. Providing financial & technical assistance to the farmer from various Government Agencies.

7. Providing Ain and Arjuna tree plantations from the Forest and Revenue Department to the tribal on lease basis for the production of Tasar Cocoon.

8. Reducing poverty by making sericulture popular, employment generation in rural areas, make them self-sufficient and reduce migration of rural people to urban area in search of employment.

A) Mulberry :-

Sr. No.	Details	Year		
		2021-22	2022-23	2023-24 (30 Nov. 23)
1.	Mulberry Plantation (Acre)	14906	13872	17307
2.	Beneficiaries (Nos.)	14296	13367	18368
3.	Dfls supply (lakh No.)	51.40	59.25	43.21
4.	Cocoon production (M.T.)	3357	3963.690	2868.600
5.	Raw Silk production (M.T.) Departmental	516	609.800	441.300
6.	Employment Generation (man days in lakh)	56.81	67.08	48.55

B) Tasar :-

Sr. No.	Details	Year		
		2021-22	2022-23	2023-24 (30 Nov. 23)
1.	Utilization of Ain and Arjun Plantation (ha)	6184	4798	5758
2.	No of Beneficiaries (Nos)	1537	1050	1337
3.	Dfls supply (lakh)	6.32	4.82	5.77
4.	Cocoon production (lakh No.)	134.50	195.56	26.90
5.	Raw Silk production	7.330	10.65	1.466
6.	Employment Generation (man days in lakh)	10.39	15.99	2.20

Functions of Directorate -

1. Registration of Silk farmers.
- 2.Registration of Chowki Center holders.
- 3.Registering Realers.
- 4.To Provide technical service to silk mulberry and Tasar farmers / beneficiaries.

Maha Reshim Abhiyan -

Maha Silk Mission 2017, Maha Silk Mission 2018, Maha Silk Mission 2019, Maha Silk Mission 2020, Maha Silk Mission 2021, Maha Silk Mission 2022, Maha Silk Mission 2023, are being implemented to promote and popularize the silk industry in the state on large scale. So far 214024 farmers in 9407 villages have given information.

Cocoon Market Facility -

1.Jalna Cocoon Purchase Market - Under the Rashtriya Krishi Vikas Yojna, a project has been sanctioned for the market on 1 hector land of the Directorate at Jalna Rs.661.76 lakh has been received. Out of which Rs.658.05 lakh has been utilized. The construction of the market building has been completed and the furniture work is pending. Also the Conveyor Hot Air Dryer has been received and the installation work is pending.

2. Solapur Cocoon Purchase Market - Under Rashtriya Krishi Vikas Yojna, a project has been sanctioned for the market on 4 hector land of Directorate at Hiraj, Dist.Solapur and Rs.694.27 lakh has been received. Out of which 691.54 lakh has been utilized. The construction has been completed and the furniture work is pending. Also the Conveyor Hot Air Dryer has been received and the installation work is pending. Cooperation Marketing and Textile Department GR dt.13.12.2022 under the scheme Sericulture Programme Creation of basic Infrastructure and Strengthening of Existing infrastructure under State Textile Policy Rs.72.80 lakhs has been sanctioned and fund transferred to the P.W.D.,Solapur. Tender process is ongoing.

At present Jalna, Baramati, Purna Dist.Parbhani,Beed and Badnera,Dist.Amravati buying / selling of silk cocoon has started through APMC. The total cost of cocoon that was sold in this market till now is Rs.30.70 crore. Also Agricultural Produce Market Committee at Dharashiv and Murud,Dist.Latur has been approved.

Also in the post cocoon process at Jalna 02, Parbhani 01, Sangli 01 and Bhandara 01, total 05 automatic reeling unit have been started, Also 01 Automatic reeling machine each at Kolhapur and Latur has been sanctioned.

Schemes Implemented by DOS Development of Sericulture : -

District Level Schemes :

Under this scheme, the district level scheme covers silk extension and developmental matters as follows -

1.Mulberry cutting supply Rs. 1500 per tonne and transportation cost (mullberry) DFLS supply-75% subsidy (Mulberry/Tasar).

2. Farmer Training - Rs.1000/- Per beneficiary (Mulberry / Tasar)

3. Farmer study tour - Rs.100/- and Travel Expenses (Mulberry / Tasar)

4. Promotion and publicity of Silk industry Rs. 50,000/-per year.

5. Purchase of Mulberry Seedlings- Rs.0.50/- per seedlings implemented in the entire state through the Agriculture Department and the Panchayat Department along with the Directorate of Sericulture. Approval has been granted by Planning Dept. vide G. R. dated 06/09/2023.

6. Government Farm and Reeling Center maintenance and Repair Expenses (Mulberry / Tasar)

7. Expenditure under Government DFLS Production center (Mulberry / Tasar)

8. Incentive Grants on cocoon production - C.B.variety Grant of Rs.30/- per kg.and Rs.50/-per kg.bivoltine variety.

9. Incentive subsidy to Reelers- Rs.150/- for production of yarn on automatic reeling machine and Rs.100/- per Kg on MRM. and also incentive subsidy of Rs. 100/- also given in Tasar yarn production.

Incentive subsidy of Rs.100/- also given in Tasar yarn production.

2. Non Plan Scheme - Purchase of Seed cocoon under DFLS production, salary and other expenses.

3. Publicity Scheme (28516574) - A Scheme to inform the farmers about the benefits of silk industry and government schemes. The scheme has been started in the year 2018-19. In this scheme,the Mahareshim Abhiyan implemented every year includes farmer study tours, farmer training, silk chariots, posters, discussions etc. Propanganda and publicity are done using these tools. Over target is completed in every Mahareshim Abhiyan.

4. Creation of basic Infrastructures and strengthening of existing Infrastructures (28516583) - Plans for expansion and development of silk in the state by creating infrastructure in the silk industry and strengthening of existing facilities. The Scheme has been started in year 2018-19.

5) Mahatma Gandhi National Rural Employment Gurantee Scheme - A) Under Mahatma Gandhi National Rural Employment Gurantee Scheme (MGNREGA) the silk industry development scheme is to be implemented in the entire state through the Agriculture Department and the Panchayat Department along with the Directorate of Sericulture. Approval has been granted by GR dated 06.09.2023.

A) Under MGNREGA under silk industry development, one acre of land has been prepared for mulberry cultivation, mulberry cultivation by nursery seedlings, insect rearing, insect rearing equipment, cocoon production and insect rearing house have been approved and implemented in the entire state. Under this scheme farmers are given a subsidy of Rs.2.18 lakhs per acre for mulberry cultivation in three years and for construction of insect rearing house (1100 sq.ft) is Rs.1.79 lakh. A total subsidy of Rs.3.97 lakh is given. B) Tasar food tree plantation - A grant of Rs.2.26 lakhs for Ain and Arjuna tree planting and materials is given in four years.

6) Rashtriya Krushi Vikas Yojana (RKVY)

Under this scheme Rs.661.76 lakh has been received for Jalna cocoon market out of which expenditure was Rs.658.05 lakh. Rs.694.27 lakh has been received for Solapur cocoon market. Out of which expenditure was 691.54 lakh. The market building is completed.

7. Nanaji Deshmukh Krishi Sanjivani Project (Pokra) Scheme - The following schemes are granted for one acre for the beneficiaries of Scheduled Castes / Scheduled Tribes and General category.

1. Assistance for making mulberry nursery - Rs.112500/- (General) / Rs.135000 (SC / ST)

2. Mulberry Cultivation Development Program. - Rs.37500 (General) / Rs.45000 (SC / ST)

3. Insect Rearing Construction House Materials Supply Assistance - Rs.56250 (General) / Rs.67500 (SC / ST)

4. Insect Rearing Construction House - (A) 1000 Sq.Ft- Rs.126479 (General) / Rs.151775 (SC / ST)

(B) 600 Sq.Ft. -Rs.71397 (General) /Rs.85677 (SC / ST)

8) Centrally Sponsored (Central Sector Scheme) - Silk Samagra-2 (Integrated Sericulture Development of Silk Industry) (Central share 28511269 & State share 28511204) :-

The financial Assistance scheme will be implemented in the state of Maharashtra under the Centrally Sponsored Scheme of SILK SAMGRA-2 for the period

from 2021-22 to 2025-26, mainly for pre- Cocoon and post-Cocoon processing projects. The sharing pattern for general category is 50:25:25 (central:state: Beneficiary) and 65:25:10 for scheduled caste and scheduled tribe. Proposed schemes under Mulberry and Tasar sector are as follows :-

1) Support for Development of Kisan Nurseries for Mulberry and Tasar :-

1. Mulberry Kisan Nursery- Rs.1.50 lakh per Acre.

2. Vanya Kisan Nursery Rs.1.00 laks per Acre

2) Mulberry Silkworm Rearing package 150 DFLS Capacity Plantation (1 Acre) -

1. Mulberry Plantation (1 acre) - Rs.0.60 lakh per acre.

2. Irrigation facility 1 acre - Rs.0.60 lakh.

3. Rearing house (use of tin or cement sheet above 600 sq ft) for 01 acre Rs. 3.25 lakh.

4. Rearing Equipments Rs. 0.50 lakh

5. Disinfectants Rs. 0.05 lakh

3) Mulberry Silkworm Rearing Package 250 DFLS Capacity Plantation (2 Acre)

1. Mulberry Plantation (2 Acres) - Rs.1.20 Lakhs

2. Rearing house (1000 sq. ft. RCC construction)- Rs. 4.50 lakhs

3. Irrigation facility - Rs. 1.00 lakhs

4. Rearing Equipments - Rs. 0.75 lakhs

5. Disinfectants - Rs. 0.05 lakhs

4) Popularization of Chawkie Centre through (RSRS and REC) -

Assistance for Construction of Chawki Rearing Center and equipments - Rs 13.00 lakhs

5) Post Cocoon (Mulberry Sector) -

1. Motorized Charkha to dissuade child labor - Rs 0.30 Lakh

2. Upgradation of existing cottage basin / domestic basin unit - Rs 2.40 Lakhs

3. Establishment of Multiend Reeling Unit 10 Basin- Rs.20.76 Lakhs

4. Establishment of Automatic Reeling Unit (120 Ends) - Rs.39.15 Lakhs.

5. Establishment of Automatic Reeling Unit {200 Ends} -Rs.85.90 Lakhs

6. Establishment of Automatic Reeling Unit (400 Ends) - Rs.149.66 Lakhs

7. Assistance for Twisting Unit (480 Spindle capacity) - Rs.11.00 Lakhs

8. Establishment of water recycling plant for reeling unit (1 lakh litre per day capacity)- Rs.18.00 Lakhs

9. Support for establishment of pupae processing unit-
10. Rs 22.85700 Lakhs

6) Post Cocoon (Tasar Sector) -

1. Motorized Reeling Cum Twisting Machine - Rs.0.25 Lakhs
2. Motorized Cum pedal operated spinning machines - Rs.0.08 Lakhs
3. Buniyaad reeling machines - Rs.0.09 lakhs.
4. Tasar reeling machinery package - Rs. 13.87 lakhs.
5. Support for providing services of Master Reelers.
6. Technicians as twister/weaver / dyer- Rs.2.52 lakhs.

7) Support for Cocoon Drying Facilities in designated cocoon market :-

1. Conveyor Hot Air Drier (1000 Kg Capacity) - Rs. 16.77 lakhs.
2. Conveyor Hot Air Drier (2000 kg capacity) - Rs. 24.27 lakhs.

8) Support For Silk weaving Sector :-

1. Loom upgradation through jacquards, prin winding & other equipments- Rs.0.17 lakhs.
2. Pneumatic lifting mechanism 2 loom unit - Rs.0.38 lakhs.
3. Computer aided Textile Designing (CATD) Units.- i. Rs.0.585 lakh.

9) Support For silk Dyeing and Processing Unit :-

1. Tub dyeing 50 kg. unit - Rs. 10.13 lakhs.
2. Arm Dyeing 50 Kg unit - Rs. 23.80 lakhs.
3. Fabric processing unit 250 kg. Capacity - Rs. 34.34 lakhs.
4. Fabric Finishing Unit - Rs. 11.42 lakhs.

10) Support for Establishment Efficient Treatment Plant (ETP) for Silk processing Unit -

1. ETP (Effluent Treatment plant) Discharge to ground type (ETP) - Rs. 10.00 lakhs.
2. ETP (Effluent Treatment plant) Zero Discharge - Rs. 15.00 lakhs.

11) Mulberry Seed Sector :-

1. Construction of Grainage building 10000 sqft. And procurement of grainage Equipment - Rs.216.00 lakhs.

12) Vanya Seed Sector :-

1. Vanya Private greniuarse -Rs. 5.00 lakhs.
2. Strengthening of vanya silk warm seed production unit. (Tasar)-Rs.6.00 lakhs.

13) Capacity Building and Training for sericulture Sector :-

BEP (Beneficiary Empowerment Programme) -- Rs. 0.07 lakhs per beneficiaries.

The next goal of the Directorate of Sericulture: -

As per G.R. of Co-operation, Marketing and Textile dated 2nd June 2023, the State's Integrated and Sustainable Textile Policy 2023- 28 was approved. Accordingly the following are the further objectives of the Directorate of Sericulture.

1. To make silk farmers self-sufficient by imparting technical training to them.
2. Implement training programs for technical personal to be aware of the latest technology.
3. Commencement of Government and Private Reeling Units at full capacity.
4. To increase the participation of private entrepreneurs in the Post Cocoon Activity process.
5. Strengthening of Training Center for Farmers at Dabha Silk Park, Amravati.
6. To start a DFSL buying and selling market in the Agricultural Produce Market Committee.
7. Setting up of cocoon Market and Post cocoon Processing Project and Pathfinder Training Center at Baramati Dist. Pune.
8. To build DFSL production center building, administrative building, cold storage building, staff quarters, chalki rearing center, insect rearing center and farmer residential training center etc. facilities at Mauje Chikhalthana, Distt. Aurangabad.
9. To encourage Sericulture and group farming will be to generate assured source of income to the farmers. Private sector participation will be encouraged to sustain sericulture.
10. To increase the average cocoon production per batch of 100 DFSL from 60 kg to 70 kg.
11. Establishment of private and government silk cocoon production centers, chowki centers, nurseries etc. will be encouraged.
12. To supply 100 percent DFSL through chowki center by encouraging private entrepreneurs.
13. Mulberry sericulture will be increased by 10 thousand acres in next five years.
14. 2000 Taser farmers will be raised in next 5 years.
15. An ideal sericulture farm/sericulture training centre will be developed in each zone.

